

ΜΕΤΑΦΡΑΖΕΤΕ ΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ (*)

B'.

Κ' εμείς άερας θέλουμε να φουσηή στη γλώσσα που γράφουμε. Άέρας και φως. Δόξα και τιμή στους άρχαίους. Το έρεισμα τουτο με την εύλογία των προγόνων μας ζητάμε να επιτύχουμε.

(Άπό άρθρο μου στο "Άστν" τής 24 Οκτωβρ. 1900).

Άγνωστο δέν είναι. Κάποιοι κύκλοι, στη φωτισμένη Εύρώπη, σοφών Έλληνιστών σά να μήν καλοβλέπουν μεταφρασμένους τους άρχαίους. Καί φέρνουνε γι' αυτό κάποιους λόγους, που πάντ' αξίζουσαν να τ' ύς προσέξουμε. (Έννοείται πώς οί λόγοι όλοι αύτοι και τά τέτοια ζητήματα στρώνονται και ξεδιπλώνονται σεμνά και γαλήνια και στηρίζονται όλα άπάνου στα κρυστάλλινα βάθρα του Λόγου, στα βάθρα που θεμελιωμένη δραματίζονταν ο μεγάλος Βρετανός ποιητής τήν αιώνια Ελλάδα). Οί σοφοί εκείνοι πιστεύουν πώς καμιά μετάφραση άρχαίου ποιητή ή πεζογράφου δέ μπορεί να μάς κάμη, καθώς πρέπει, να γνωρίσουμε το συγγραφέα το μεταφρασμένο και πώς το πρωτότυπο κείμενο καμιά κανενός είδους εξήγηση δέν είν' αρκετή νάντικαταστήση. Οί Έλληνολάτρες εκείνοι πιστεύουν πώς ο κόσμος όσο κι αν άλλαξε, όσο κι αν πρόκοψε, έχει πάντ' ανάγκη να βαφτίζεται στα διάφανα και στα θαυματοργά νερά τής άρχαίας ψυχής, για να καθαρίζεται, και για να ξαναγιώνη. Καί το βάπτισμα γίνεται μόνο με το άμεσο πλησίασμα προς τόν άρχαίο, όχι με τή μεσιτεία τρίτων. Γιατί ο μεσίτης, ο μεταφραστής, ή θά τά θολώση τα νερά ή θά τά λύση τά μάγια. Καί ύστερα φέρνουνε κ' επιχειρήματα σαν αυτά: τά λόγια κάποιου μαθητή που να λή τόν παρασταίνουσαν: «Όσο διάβαζα τόν Όμηρο μονάχα σε μεταφράσματα, μονάχα ιστορίες και παραμύθια έβλεπα στους στίχους του. Καί μοναχά στο Έλληνικό τδ κείμενο του Όμήρου για πρώτη φορά ξάνοιξα τή ζωή και τήν αλήθεια που κλει ο Όμηρος». Ό,τι ώραίο των άρχαίων και σημαντικό, πηγάζει κάπως, και κατά πολλά, κι από τή μορφή του λόγου του, κοντά στην ούσία του. Καί ή μορφή αύτή δέν είναι μόνο σχεδόν άδύνατο να ξαναβαλθ ή σε άλλη

(*) Βλ. «Νουμά» 24 Οκτωβρίου 1903.

Ο ΧΡΥΣΙΚΟΣ

Είπεν ο Χρυσικός μιά μέρα στη διαλογή του: —Άυτό το δαχτυλιδάκι το κάνω για τήν αγάπη μου. Κυριακάτικη δουλειά. Παρά σπύτι, κάλιο άργαστήρι.

Και τό έκαμε.

Τό σάλισε, τό περιέχρισε, τούβαλε καταμεσής κι ένα μικρό πετραδάκι κρόκιο, κόκκινο σαν αίμα και τό κλείδωσε στο ουράκι του.

Άγαπούσε καμμιά ο Χρυσικός;

Είχε καμμιά στο νοῦ του;

Τίποτε άπ' αύτά.

Ό Χρυσικός είχεν άδειά κι είχε και κέφι, και ξεχασε τό δαχτυλιδάκι κλειδωμένο.

Πέρασαν μέρες, βδομάδες, μήνες, τό δαχτυλιδάκι εκεί.

Όμως ένα καλό άπομωσήμερο τό θυμήθηκε.

Μιάν ηλικιωμένη μπήκε στο μαγαζί με τή θυγατέρα της. Ήτανε ή δεύτερη ένα δημοφροκαμωμένο κορίτσι.

Ζητούσαν ν' αγοράσουν ένα δαχτυλίδι και τ' αγοράσαν.

Ό Χρυσικός ήτανε οαστισμένος άπάνου στο νταρβέρι, τού' βάρωσε στο μάτι ή κοπελιά, δέ λογάριασε τίποτε και τό πούλησεν όσο όσο.

Άλλά πουλώντας εκείνο θυμήθηκε τό άλλο.

— Δέ μου λές κυρά είναι κόρη σου ή μικρή; ρώτησε.

—Ναί, είπεν ή μισόκοπη και τήν άραβωνιάζω ταχιά τό βράδυ.

Καληώρα βροθήκεν ένα καλό παλικάρι και μου τή ζήτησεν. Τήν πέρνει με τό πονκάμισο έξδν άπ' αύτό τό δαχτυλιδάκι.

Ή νέα είχε γείνει άπάνου σ' αύτά τά λόγια κατακόκκινη σαν τή μικρή πέτρα του λημονησμένου δαχτυλιδιού.

Ό Χρυσικός τήν έκόταξε καλά.

—Έ τότε να τής χαρίσω κι εγώ κάτι είπεν.

Κι έβγαλε τό μικρό δαχτυλιδάκι και τής τό πρόσφερε.

M. ΜΑΛΛΑΡΑΣΗΣ

— Τί είπατε, Κύριε Χατζιδάκι; Πώς θάκούση πάλι τήν αλήθεια ή Εύρώπη και θά μάς περιγελάση; Όταν μέινετε κ' έσεεις στην Εύρώπη όσα χρόνια έμεινε ο ταπεινός δούλος σας, θά τό μάθετε ίσως κι αύτό, πώς ή Εύρώπη περιγελά όχι εκείνους που λέν τήν αλήθεια, παρά εκείνους που τήν κρύβουσαν, και τούς ΠΕΡΙΦΡΟΝΕΙ μάλιστα τούς τέτοιους.

Νά σας πώ τώρα και κάτι που θά σας πείση, έλπίζω, πώς τήν ξέρει και τήν παραξέρει τήν αλήθεια ή Εύρώπη, μιά άς πάη να μάς φέρνη ο καλός μας ο Δροσίνης και δέκα μιλλιούνια μαθητάδες στους δέκα χιλιάδες κατοίκους.

Όταν είμουν πέτσι στο Μόναχο, και ρωτούσα τό σεβαστό μου φίλο και δάσκαλο Κρουμπάχερο, τί λογής του φαίνονται όσοι άπό τούς δικούς μας έρχονται εκεί να σπουδάσουν, μου είπε άπάνω κάτω τάκόλουθα:

«Τί να σου πώ. Έρχονται με τήν ιδέα πώς τά ξέρουσαν όλα, και μάλιστα τά Έλληνικά, καλλίτερα άπό τούς Καθηγητάδες τους. Το άποτέλεσμα είναι πώς μαθαίνουσαν μικρά πράματα ή τίποτις οί πιωτεροι. Βρίσκω μάλιστα πώς ο Ρωμαίικος ο νοῦς είναι άλλος λίγο, άλλος πολύ, άνίκανος να καλοχωνέψη και να ψιλοδουλέψη μαθηματικά προβλήματα σαν εκείνα π. χ. που χρειάζονται τά μεγάλα έργα τής μηχανικής. Στην Ελλάδα, μου πρόσεσε, δέν μπορείτε σήμερα να στήσετε ένα γιοφύρι τής ανθρωπιάς δίχως να σας βοηθήση Εύρωπαίος μηχανικός».

Είπε ο σεβαστός μου φίλος κι άλλα κάμποσα τέτοια τότες. Δέν τά καλοθυμάμαι. Ένα πράμα θυμάμαι, πώς τάποδώσαμε τό Ρωμαίικο αύτό ψεγάδι, όχι τόσο σε ψυχολογικά αίτια, όσο στον τρόπο και στη μέθοδο των Σκολειών μας, που κάθε άλλο συλλογιούνται οί Δασκάλοι παρά να γυμνάζουσαν τό νοῦ του παιδιού στη διανοητική πειθαρχία εκείνη, που μονάχη της γεννά τήν έπιμονή, τήν πέτρινη έπιμονή που κάμνει Γερμανούς, Άγγλους, Σλάβους και νικούν κάθε έμπόδιο και βγαίνουσαν άξερνα μεγάλοι κι άξιοι μηχανικοί.

Έτοιμάστε τώρα τίς στατιστικές σας, Κύριοι όσοι ακόμα λατρεύετε τά είδωλα τής θρησκείας του Τύπτω-τύπτεις, και βγήτε να γελάσετε τόν έξω κόσμο και να τόν πείσετε πώς όχι τά δικά σας, παρά των Βουλγάρων οί αριθμοί είναι ψεύτικοι.

ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΟΥΒΕΝΤΕΣ 5

ΕΠΥΡΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ

Ο ΠΕΡΙΑΛΓΗΣ ΚΛΕΩΝ

Τί γεροντική φλυαρία που τήν έχω! Πήρα να γράψω για τ' Άλγη και μιλάω για τίς παραδοξολογίες του κ. Χατζιδάκι. Βύτυχώς αύτό τό πώποτε με φέρνει εις τήν εύθείαν τρίβον χάρη στον πρώτο άπό τούς νόμους που κυβερνούσαν τήν άνάπλαση των παραστάσεων, τό νόμο τής ομοιότητας. Μου θυμίζει δηλ. τό τρισευλογημένο αύτό πώποτε άνάλογα πώποτε του κ. Ραγκαβή, άπόλχερα μέσα στ' Άλγη σκορπισμένα. Μάλιστα, για να μιλήσουσαν πιο σωστά των Άλγών τά πώποτε είναι ούδεπώποτε. Στην «Άπόκρωνα» άξερνα ο κ. Ραγκαβής μάς λέει:

Έσχερα τής άπόκρωνα ή ζωηρά πυρρίχη.

Φανταστήτε, άνδρες άναγνώσται, ύστερ' άπό χίλια χρόνια όταν θά διαβάσουσαν τ' Άλγη, να φτάσουσαν σ' αύτό τό στίχο. Πυρρίχη έστιν όρησις ενόπλιος με άσπίδα δηλ. και άράνος και τάλλα κολοκύθια στη Σπάρτη μάλιστα τήν πυρρίχη τή χορεύουσαν στις γυμνοπαιδίες, δηλ. γυμνοί. Φανταστήτε, λοιπόν, άνδρες άναγνώσται, τί έντύπωση θά κάνει σ' εκείνους που ύστερ' άπό χίλια χρόνια θά διαβάσουσαν τ' Άλγη τό περίεργο αύτό έθιμό μας, κάθε χρόνο τίς άποκρίες να χορεύουσαν «πυρρίχην». Μερικοί ύπερκριτικοί θ' άθετήσουσαν τό στίχο, μη πιστεύοντασ ποτέ ή πώποτε, πώς είτανε δυνατά στην εποχή μας να ύπάρχει ένα τέτοιο συνήθειο έστω κι άποκρίατικο. Άλλοι όμως θά τόν κρατήσουσαν τό στίχο. Γιατί, θά πούσαν, δέν είναι και τόσο παράδοξο πράμα σ' άποκρίες να χορεύουσαν πυρρίχη, που μάλιστα δέν ξέρουμε αν τή χορεύουσαν γυμνοί ή με φράκο ντυμένοι, άφού όχι γι' άστείο μόνο στα σοβαρά όταν έγράφουσαν φορούσανε φράκο και θώρακα και ψηλό καπέλλο και πέδιλα, και χλαμύδα, όλα μαζί. Μηπως διαφέρει πολύ τό να όρχείται πυρρίχην ο κ. Ραγκαβής φρακοφορεμένος, άπό τό να γράφει, ο κ. Χατζιδάκις άξερνα αν ή άνάμιξις είχε κανόνας ή μή, αν ήν ή μή ήν αυθαίρετος τουτο είναι άλλο ζήτημα». Τί άλλο είναι παρά πυρρίχη στο δέκατο έντο αιώνα,

* Γλωσσολ. μελέται (Ειδώλων κατάλυσις) σελ. 482

με λέξεις χυμένες σε τύπους άρχαίους να πλέκει κανείς ρωμαίικες φράσεις; Άλλ' άς άφήσουσαν τούς άπογόνους μας να σπάνε τό κεφάλι τους για τήν πυρρίχη που χορεύε ο κ. Ραγκαβής, κι άς κοιτάζουσαν να ψαρέψουσαν κανέν άλλο πώποτε.

Και δέ χρειάζεται για τουτο πολλός κόπος, γιατί πλούσιο είναι τό μέρος, που διαλέξαμε για ψάρεμα. Κι' άπόδειξη, του χρυσού μυστικού οί τελευταίοι στίχοι:

Έμ ή επλάσθησ. Καί ψυχή και σάρξ έμοι άνήκει... κοινά και τά ήλύσια ήμών και ο Καιάδας!

Κ' έδώ τό θαυμαστικό τ' έχει βάλει ο ίδιος ο κ. ποιητής, και πολύ σωστά. Γιατί ο «Άδης», που θέλει να πει στον άθάνατο αύτό στίχο ο κ. ποιητής, άπό τόν «Καιάδα» που λέει τδ του Άλκυόνου στοιχών όρισμά, άπό τό βάραθρο δηλ. όπου οί άρχαίοι Σπαρτιάτες γκρεμίζουσαν τούς κακούργους, πόσο άραγε ν' άπέχει; Όσο βέβαια διαφέρει άπό τά ήλύσια, και περισσότερο βέβαια πολύ, παρά όσο άπέχει τό Βερολίνο όπου μένει ο κ. ποιητής άπό τόν Παρνασσό, όπου καλό και σώνας θελήσαν να τόν άνεδάσουσαν οί διάφοροι κ. Πώποτε, ξεχνώντας ότι ο Παρνασσός είναι τδ μόνο βουνό, όπου ο άίτεδς δέ θίναγκαστεί ποτέ να ρωτήσει τό σκουλήκι πώς κατόρθωσε και βρέθηκ' εκεί πάνω γιατί μόνο με φτερά μπορεί κανείς στα ύψη του τό πόδι του να βάλει.

γλώσσα είναι και που αλλάζει με τα χρόνια και με τους καιρούς. Ο αρχαίος Έλληνικός λόγος δεν είναι μονοκόμματος, όπως μας τον παρουσιάζουν απλοποιημένα στο σχολείο. Οί αρχαίοι ζούνε κι αυτοί· δηλαδή προχωρούν, αλλάζουν, ξετυλίγονται, έρχεται καιρός που δε μοιάζουν ο ένας με τον άλλο μήτε στη γλώσσα· άλλο η γλώσσα η Πλατωνική (και δεν πρόκειται μονάχα για το ύφους τή διαφορά) άλλο η γλώσσα που γράφει ο Πολύβιος. Παρατήρησεν ένας σοφός πως η γλώσσα του Θουκυδίδη τόσο μοιάζει με τή γλώσσα του Παλαδίου όσο και τα γαλλικά του Rabelais με τα γαλλικά του Ταίν. Και λοιπόν αδύνατο είναι τα άμοιαστα αυτά και τα άνωσα να μάς τή ξαναδώσουν μεταφράσματα καμωμένα σε μιαν εποχής γλώσσα· είναι σα να πάρης και να ίσοπεδώσης με αγαθή προαίρεση και με προσοχή, μα και με περισιία άμουσία, μιαν φυσική τοποθεσία που τό γνώρισμά της είναι ίσα ίσα οί δχτοι και τή λακκώματα, τή άνωμαλα και τή παρδαλά. "Οχι, όχι· κ' ή πιό επιτυχημένη μετάφραση είν' άνήμπορη να τόν αντικαταστήση τόν αρχαίο. "Αν θέλετε σωστά να τούς γνωρίσετε, μελετάτε τούς άπειραχτους, μέσα στο βασιλείο τής γλώσσας τους!

Τέτοια, άπάνου κάτου, είναι τή λόγια στη φωτισμένη Ευρώπη, τών σοφών Έλληνιστών εκείνων, που δεν τούς καλοβλέπουμε μεταφρασμένους τούς αρχαίους. "Ομως αγνάτια τους κι αντίθετα μ' εκείνους ένας άλλος χορός κάποιων άλλων σοφών, ήμοια σεβάσιμος, όλιγώτερο φιλόλογος, πιό πολύ φιλόσοφος, άποκρίνεται :

Καλοί και χρυσοί οί αρχαίοι· μα πρώτα άπ' όλα μάς χρειάζεται να ζήσουμε. Και ή ζωή δε φτάνει τώρα για τέτοιο γνώρισμα τών αρχαίων που, άποκλειστικά και άσυμβίβαστα με κάθε τι που γυρεύει ο νέος κόσμος, μάς διαλαλείτε. "Έχουμε χίλια δυό άλλα πράγματα να γνωρίσουμε και να ποχτήσουμε, που κι αν είναι λιγώτερο όμορφα, μάς είναι πιό πολύ χρήσιμα. Και οί αρχαίοι σας θα μπουνε στης ζωής τό πρόγραμμα, με τή μερίδα που τούς άξίζει· μα δεν είναι δικιο και να μάς ρουφήσουν όλακερη τή ζωή. Σεβόμαστε τή περασμένα και δεν ξεχνούμε τό λόγο του μεγάλου φιλοσόφου του θετικισμού: Οί αιώνες γίνονται πιό πολύ από νεκρούς. Μα ποιός είπε πως πρέπει να τούς καθυλλικέψουν οί νεκροί τούς ζωντανούς, όσο μεγάλοι κι άθάνατοι κι αν είναι! Τέτοιο θα είταν έν' άναποδογούρισμα παράξενο τής λογικής, κ' ένας

τυραννικός φράχτης στο γόγγυτο έρβόμο τής ζωής τής τωρινής με τίς χίλιες μύριες τής ανάγκης. Λέει ένας στίχος του Αίαχούλου στην «Ορέστεια». «Τόν ζώντα καινείν τούς τεθνηκότας λέγω». «Τόν ζωντανό οί νεκροί σκοτώνουν». Τάχα να παραλλάξη πολύ από ένα τέτοιο σκοτωμό τέτοιο άποκλειστικό φόρτωμα του αρχαίου νου εκεί που υπάρχουν άλλοι πλέον ταιριασμένοι με τή πράγματα τρόποι για να πάρη κανείς από τό νου τόν αρχαίο κάθε τι που του χρειάζεται; "Αν είμαι για να γίνω ειδικός Έλληνιστής, αλλάζει, βέβαια, τό ζήτημα. "Αλλά για να συγκοινωνήσω με τόν αρχαίο λόγο, καθώς θα είναι τούτο πόθος εύλογος και δικαιομα καθενός πολιτισμένου ανθρώπου, θα μου φτάνη, άπλουστάτα, μιαν καλή μετάφραση. Οί αρχαίοι άθάνατοι είναι γιατί δεν άνήκουν μόνο στην εποχή τους· άθάνατοι για τή νιάτα που κλειδύνε μέσα τους· γιατί κάθε χρόνου και κάθε τόπου είναι· όχι για τήν Έλληνική μονάχα ωραιότητα, μα πολύ περισσότερο για τήν ανθρώπινη όμορφιά που σκορποβολάνε, για τή γνώρισμα και για τή χαρίσματα τή γενικά και τή συγκρατητά που τούς ξεχωρίζουν, και που είναι για να τή καταλαβαίνουν όλοι και πάντα, σε όποια μορφή και σε όποια γλώσσα. Είπεν ο Γκαίτε: «Τιμή στο ρυθμό και στη ρίμα, στα πρωτόγονα και στα ουσιαστικά γνωρίσματα τής Ποιητικής Τέχνης. "Ομως πρώτα κι άπ' όλα, τό σπουδαιότερο άπ' όλα, κ' εκείνο που προξενεί τή βαθύτερη έντύπωση, κ' εκείνο που ενεργεί ζωρότερα στο ήθικό μας άπάνου, μέσα σ' ένα ποίημα, είν' εκείνο που μένει από τόν ποιητή μέσα σε μιαν πεζή μετάφραση. Μονάχα τούτο τό σημάδι μάς δείχνει τί άξίζει πραγματικά τό ύφασμα, τό άγνό και στην έντέλεια πλεγμένο».

Οί αρχαίοι, πεζογράφοι και στιχοπλέχτες, όλοι ρυθμοπλάστες ασύγκριτοι, δεν είναι τάχα από τή φυλή τών συγγραφέων εκείνων που πιό πολύ από άλλους στέκονται και δε χάνουν και μεταφρασμένοι; Και γνωρίζουμε και τή άλλο: "Ο Γκαίτε και ο Σίλλερ έννοιωθαν χαρά που μελετούσαν μεταφρασμένους τούς μεγάλους αγαπημένους των αρχαίους, όμοια με τή χαρά που αισθάνονταν όταν τούς διάβαζαν στο πρωτότυπο.

Και είταν ή εποχή που τή κλασικά γράμματα με τό παραπάνω άνθίζαν. Και μάλιστα ο Σίλλερ όμολογούσε προς τόν Ουμβόλδο πως προτιμούσε να διαβάζη τήν "Οδύσεια στη γερμανική μετάφραση του Φός. "Αριστοτέλης και Πλάτωνας, "Ομηρος

και Γραφή, Δάντης και Σαίξπηρος, Γκαίτε και Κάντιος, όλοι τής Σκέψης και τής Φαντασίας οί κυρφατοί (1), μεταφρασμένοι σκόρπισαν τό μέγα φώς άπ' άκρη σ' άκρη του πολιτισμένου κόσμου. Ποιός θα είπη πως τή μεταφρασμένα άριστουργήματα δεν έφτασαν και να τήναπληρώσουν τή πρωτότυπα κείμενα με τήν ευεργετική τους ενέργεια ;

Και τών δυό τούτων χορών ή γνώμη, σεβαστή. Κάποιαν άλήθεια κ' ή μιαν κ' ή άλλη θέλει να μάς παρουσιάση από τό μισό της μόνο πρόσωπο· όμως ή άλήθεια δε βρίσκει· έτσι. "Η όλακερ' ή άλήθεια είναι πιό πλατειά και πιό στρογγυλή. Οί όπαδοί του άμετάφραστου είναι άποκλειστικοί ιδεολόγοι. Τιμούν και υπερτιμούν τήν "Ιδέα. Οί άλλοι που τή μεταφρασμένα διαλαλούν, είναι του πραγματισμού πιστοί· τιμούν και υπερτιμούν τή Ζωή. Ποιός δε βλέπει πως οί δυό τούτες αντίθετες γνώμες είναι βγαλμένες ίσα όλοία από τή δυό πολέμα στρατόπεδα που ξεχωρίζουν στις ήμέρες μας τή μεγάλα προβλήματα τής Παιδείας και τής "Αγωγής και πως εκείνοι που θεωρούν άναντικατάστατα τή πρωτότυπα κείμενα τών αρχαίων είναι ίσα ίσα εκείνοι που θέλουν τή κλασική μόρφωση, καθώς κ' εκείνοι που διόλου δεν καταφρονούν τή μεταφρασμένα κείμενα, και που τή χρησιμότητά τους μεγαλοφωνούν, είν' εκείνοι που εργάζονται για τό ξάπλωμα τής πρακτικής Παιδείας ; "Εννοείται πως ο κόσμος τών κλασικιστών ποτέ του δε φαντάστηκε να έμποδίση τίς μεταφράσεις· νομίζει μόνο πως δεν αντικατασταίνουν τή κείμενα· άλλο τό ένα και άλλο τό άλλο. "Εννοείται πως και ο κόσμος τών πραγματιστών ποτέ του δε στοχάστηκε να ρηνηθή τή μεγάλη και τήν ξεχωριστή σημασία τών αρχαίων κειμένων και τών Έλληνικών γραμμάτων για όσους θέλουν άποκλειστικώς να καταγίνουν μ' εκείνα. Κι ακόμα πιό πολύ έννοείται— και σε τούτο πρέπει να προσέξουμε, — πως τό δικό μας τό ρώτημα, που τώρα εδώ ξεφύτρωσε, ρώτημα, πρώτα, αν πρέπει να τούς μεταφράσουμε τούς αρχαίους, και ρώτημα, δεύτερο, πως πρέπει να τούς μεταφράσουμε, δεν έχει σχεδόν καμιά συγγένεια με τό ζήτημα τών μεταφράσεων τών αρχαίων, όπως

(1) Βλ. και «Αγών». «Η έν τοίς Γυμνασίοις σπουδή τής Έλληνικής Γλώσσας. Γνώμαι Βιλαμόβιτς. Κατά τήν άνάλυσιν I. Bedez κτλ. "Από τόν "Οκτώβριο του 1903 κτλ.

Ψέματα, ψέματα ! Δίκιο έχει κ' ο κ. Κατζιδάκις, δικιο έχουν και τών "Αγγέων οί κριτικοί. "Εγώ μόνο έχω άδικο. Τί κρίμα, τώρα μόλις να τό καταλάβω· τί κρίμα, τώρα μόλις να διαβάσω τάκόλουθα του κ. Ραγκαβή από τόν πρόλογο τών "Αγγέων ! «'Ενώ ή δημόνης γλώσσα τυγχάνει εύληπτος εις τόν τυχόντα, ή ύψηλότερα γλώσσα, ής ή όλη ύψη διατελεί άκόμη άσυνήθης άπαιτεί ένδελεχέστεραν τινά προσπάθειαν προς πλήρη αύτής κατανήσιν και έκτιμήσιν». Τί φταίει ο κ. Ραγκαβής, αν εγώ ένδελεχέστερον πως δεν προσεπάθησα να κατανοήσω και να έκτιμήσω τής άσυνήθους ύψης φράσεις ταύτας

και τότε ήμα του χορού οί πρώτοι ήχουν στόνοι έκ συγκινήσεως ώχράν, άγκάλην επ' άγκάλην!

μόνε γέλατα κ' «ηύφρανθη ή καρδιά μου» με τό χαριέστατον «άγκάλην επ' άγκάλην» ο πρόστυχος εγώ και χαμαιζήλος ;

Μήπως «πυύεται ών» μεγάλος ποιητής κ' ύψιπετής ο κ. Κλέων, αν τό μυαλό τό δικό μου δεν έφτανε ως εκεί να νοιώσει, ότι ο ποιητής κούδέποτε κατέχεται ύπό τών πεζών λόγων, άλλ' άπεναντίας μεταωρίζεται ύπερ αυτών· και ούκ εξετίμησε τήν χάριν τήν άτύλληπτον, ήτις κοσμεί τούς κεχαριτωμένους τούτους στίχους :

Ποσάκις ότε τήν αύγην εις εύθαλείς λειμώνας λυσίκομοι άπέρχονται, τήν χείρα εις τήν χείρα! ("Ορφανκι)

αί δύο όρφαναί, αίτινες μερίς εις τών άγγέλων, ως φησιν αύτός ούτος ο τών "Αγγέων ποιητής τοίς άγγέλοις τόν λόγον στρέφων ;

Μερίς εκείναι, άγγελιοι προστάται, δυετέρα· καλλίους(!) έχουσιν ύμών αι άλλαι τήν μητέρα.

Και πρέπει να «κατακίπτει εις τόν βόρβορον τής χυδαίας γλώσσας»· ο ύψιπετής κ. Κλέων, επειδή εγώ ο χαμαιπετής δεν μπορώ να κατανοήσω τί όμορφο και πόσο ταιριαστό έδώ πέρα· είναι τό «μερίς» και να έκτιμήσω τήν τέχνη και τή χάρη του δεύτερου στίχου ;

Κ' επειδή ο κ. Κλέων έν τώ πλήθει τής συγκαταβάσεως αυτού «σεβεται τή δημοτικά τραγούδια ως άξέστον άπήχησιν τής ήρωικής εποχής»·, πρέπει για τούτο να γίνει και θύμα αύτής τής συγκαταβάσεως του και ν' άμελήσει τό ξύσιμο τών στίχων τών δικών του και τό δούλεμα τό καλλιτεχνικό, ως που να κατορθώσει να έχουν οί στίχοι του όλη τή δυνατή χατωμωδία και καχοφωνία, κι άφάνταστη συνταχτική πρωτοτυπία ; Κ' επειδή εγώ δεν μπορώ να έκτιμήσω τήν όμορφιά του άσυνήθους ύψους αυτού στίχου :

* Μνηστήρες Πηνελόπης σελ. 70.

** Μνηστήρες Πηνελόπης σελ. 69.

και είπε περίξ μου λευκοίς βραχίονας άπλούσα!

("Η απόκρουσις)

πρέπει γι' αυτό ν' άρνηθώ ότι ο κ. Κλέων είναι ύψιπετής ;

Αυτό, τό τελευταίο γνώρισμα του κ. Ραγκαβή για να πώ και τό δικό μου τό δικιο, ποτέ δεν τό άρνήθηκα, και πιστεύω πως ούτε κι εσεις. "Υψιπετής; και ποιός, φτάνει να ξεβρει καλά τί πάει να πει ύψιπετής, μπορεί να του άρνηθει του κ. Ραγκαβή αυτών τών τίτλο τό ποιητικό ; ποιός, διαβάζοντας τήν «κατάσκοπον ψυχών» έξαφνα, δεν έννοιωσε όλο τό ύψιπετές του κ. Ραγκαβή, φτάνει να ξεβρει καλά τί πάει να πει ύψιπετής ;

Ψυχή, τήν γήν άρήςασα εκείνην τήν πρωίαν ως έλουσε τήν κόμην της ή νύξ τήν μελανήν κ' εις τόν αιθέρα έσπειρεν άστέρας και σκοτίαν ποθούσα τής μητρός αύτής ν' ακούσει τήν φωνήν και τών φιλάτων της έγγυς άδρατος να κλαύσει τήν δύσκολόν της ήρατο κατωφερή πορείαν...

... μα καλά, θα μου πείτε, τούς κόκλους μου ταράττοντες τούς ύψιπετείς, έν τώ ρώ τών έξεσμένων στίχων τούτων πλουσίαν τίν' όρώμεν ήμοιοκαταληξίαν· εκείνο πάλιν που έστι, τό ύψιπετές λέγομεν ;

(άκολουθεί)

* Πρόλογος "Αγγέων.

υπάρχει στη φωτισμένη Ευρώπη, και όπως είδα το άναφρα. Γιατί το ζήτημα τούτο καθώς το θέτουν εκεί είναι ζήτημα 'Αγωγής κ' 'Επιστήμης. Το ζήτημα τούτο, καθώς ξεφύτρωσε εδώ, όσο και αν δεν υποψιάζονται οι σχολαστικοί, είναι ζήτημα κυρίως Τέχνης και Φαντασίας. Όποιος κήσεται και συζητεί αν πρέπει η αν δεν πρέπει να τους μεταφράζουμε τους αρχαίους είναι πολύ απλός, αν δεν είναι ανόητος. Μόνο θάξίζει να είπη κανείς στους Τουρκομαζάδες των μεταφραστών των αρχαίων, πριν τους γυρίση την πλάτη: Το να ζητάς να εμποδίσεις τη μετάφραση των αρχαίων από τη γλώσσα μας, είναι το ίδιο με το να θέλεις να εμποδίσεις τη Γυμναστική από την αγωγή μας.— Μπορεί κανείς να στοχαστή και να ρωτήσει και να μιλήσει για το πώς πρέπει να μεταφράζονται. Και τότε θα ιδούμε πώς είναι δύο λογής μεταφράσεις: άταιριαστες μεταξύ τους. Από τη μια μεριά μεταφράζει ο δάσκαλος για να δώσει να καταλάβει όπως όπως ο μαθητής του το ακατάληπτο «είμενο» μεταφράζει κι ο βιομήχανος βιβλιογράφος για να βγάλει κάτι τι που μπορεί να τον ωφελήσει, και—ποιός ξέρει—και να ωφελήσει. 'Αλλ' από την άλλη τη μεριά μεταφράζει κι ο καλλιτέχνης πεζογράφος κι ο στιχοπλάστης ποιητής, κι οι δύο του Λόγου ίεροφάντες. Κλειούνε και οι δύο στην ψυχή τους μαζί το φανατισμό του σοφού 'Ελληνιστή που τὰ πιστεύει άμετάφραστα τάρχατα κείμενα και την ελεύθερη συνείδηση του φιλόσοφου πραγματιστή που πιστεύει σε μια γένη δευτέρα των αρχαίων, σε μια μεταφραστική αναγέννηση. Ταίριαζουν αυτοί τὰ άταιριαστα και μέσα στην αλληλοσύμπληξη κάνουν να κυκλοφορήσει το αίμα της Ζωής.

Στον κόσμο της μεγαλοφάντασης Τέχνης πολλές φορές εκείνο που μας φαίνεται μελετημένη μίμηση δεν είναι παρά μια πνευματική συγγένεια. Έτσι μπορεί να είπουμε πως μιμητής δεν υπάρχει. 'Υπάρχει μόνον ο τεχνίτης που μοιάζει ενός άλλου, καθώς η όμορφη μιας άλλης όμορφης. 'Ανάλογα μπορεί να στοχαστούμε πως ο ποιητής, κ' εκεί που μεταφράζει, μεταφραστής δεν είναι. Είναι μονάχα, πρώτα πρώτα, ένας χαλαστής κ' ύστερα είναι ένας ξαναστοχαστής, κ' ένας δεύτερος πλάστης του χαλασμένου. 'Ο Τάιν είπε κάπου το Ρενάν άπέροχο νοῦ και λεπτότατο και ύψηλοφάνταστο που ξαναπήρε τὰ γερμανικά φιλοσοφήματα και συγκερασμένα τὰ ξαναπαράστησε σε γαλλικό ύφος. 'Ο τεχνίτης μεταφραστής παίρνει το

συγγραφέα που... καθώς πήρε τη γερμανική σοφία ή γαλλική σοφία του Ρενάν. Μπορεί να είναι και πρωτότυπος ο μετρημένος μεταφραστής από ένα άχαλίνωτο άραδιαστή λυρικών μονολόγων. Από κάποια θέση άρισμένη να κοιτάζουμε το ζήτημα, βλέπουμε πως όχι μόνον οι άρχαιοποιητάδες, μα κανείς ποιητής, άρχαιος ή νέος, καλὰ καλὰ, δε μεταφράζεται. Για τούτο και πολλές φορές άδύνατο να καταλάβουμε πως το δεινά 'Εθνος τόσο το μαγεύει ο δεινά ποιητής, εκεί που έμεις τὰ μάγια εκείνα δεν τὰ βρίσκουμε και στην καλύτερη μετάφραση, άκόμα και στο πρωτότυπο, αν τύχη ξένοι να είμαστε. 'Ακόμα έχω μπροστά μου το σαρκαστικό χαμόγελο ενός 'Αγγλου φίλου μου όταν του είπα πως διάβασα όλόκληρο το Σέλλεϋ στην τρίτομη γαλλική μετάφραση του Savine. Μήπως τον ξέρουμε τον 'Ίψεν, κ' έμεις κι όλοι όσοι δε μπορούμε να τον γνωρίσουμε στην Νορβηγική; 'Όταν το πολὺ της όμορφιάς και της όψης ενός ποιητή βρίσκεται στη γλώσσα που μεταχειρίζεται, στον τρόπο που τη μεταχειρίζεται, στο πως παίρνει τὰ συνθισμένα, στο πως πλάθει τὰ καινούρια, κατά τί μοιάζει και κατά τί παραλλάζει από τους συντεχνίτες του τους όμόγλωσσους, τους πρωτινούς και τους σύγκαιρους, πως να καυχηθούμε πως τον ξέρουμε σωστά τον ποιητή εκείνο, είτε ρέει παραμελημένα ο λόγος του, όπως του Λαμαρτίνου και του Δοστογιέφσκη, είτε φροντισμένα χρυσοκαλίζεται όπως του Φλωμπέρ και του Δαιούνητσιο; Ναι. Κάθε μετάφραση είναι μια καταστροφή. Μα είναι μαζί κ' ένα καινούριο φύτρωμα σε άλλο περιβάλλον. Είμαι ποιητής εγώ, και μεταφράζω τον Αίσχύλο. Δεν έχω τόσο σκοπό να σὰς ξαναδείξω, άπάνου κάτου, σε σὰς τους άνελληνιστους τί λείει ο Αίσχύλος: ούτε να σὰς δείξω πως ξέρω κ' εγώ 'Ελληνικά και ξέρω και τὰ σχόλια των ξένων να μεταχειρίζομαι. 'Η φιλοδοξία μου δε στέκεται στην ίδια γραμμή με την αξιέπαινη πάντα φιλοδοξία του καθηγητή του Γυμνασίου με τις καθαρές εξηγήσεις ή και σαν εκείνη του μακαρίτη Σκαλίδη ή και σαν εκείνη άκόμα του Νεοφύτου Δούκα, και των άλλων. 'Εγώ θέλω να δείξω τί είμαι άξιος εγώ να κατορθώσω. άκουμπισμένος άπάνου στον Αίσχύλο. Τί τραγουδι είμαι άξιος εγώ να τραγουδήσω άπάνου στο μουσικό μοτίβο του Αίσχύλου. Δεν όρέγομαι τόσο να σὰς ξαναδείξω τον Αίσχύλο, όσο ποθώ να σὰς δείξω τον εαυτό μου, και τί ποιητής είμ' εγώ με την εύλογία του Αίσχύλου,

και τί δύναμη έχει η γλώσσα ή δική μου που είναι και η γλώσσα όλων των ποιητών σαν έμένα, που είναι η γνήσια και η ζωντανή και η άπείραχτη γλώσσα, από μέσα από τὰ σπλάχνα της εθνικής ψυχής βγαλμένη, από μέσ' από τη νεορμάνα του λαού κουβαλημένη η γλώσσα των λαχταρισμών και των κελαιδημάτων, που μας έρχεται στο στόμα κάθε φορά που έχουμε να είπουμε κάτι άπλο και κάτι βαθύ. Και θέλω μαζί να δείξω, όχι μονάχα τί εγώ αξίζω, μα τί αξίζει άκόμα και η γλώσσα μου, και πόσο είναι μια δύναμη η γλώσσα του Αίσχύλου με τη γλώσσα του δημοτικού τραγουδιού, και πόσο άκοπα και πόσο φυσικά και πόσο ταιριαστά χύνεται το ένα νερό στο άλλο. Και θέλω να πλουτίσω την ποίηση και τη λογοτεχνία της πατρίδας μου, με όλα τὰ θάνατα των άλλων ποιητικών και λογοτεχνικών έργων, και πρώτα απ' όλα με τὰ έργα των αρχαίων. 'Όργανα για τὸ σκοπό μου είναι και οι άρχαιοί, πολύτιμα όργανα, μα πάντα όργανα. Θέλω μ' αυτά να λαμπρώνω τὰ δικά μου και τὰ δικά μας.

Διαβάζοντας μια μέρα την «'Αμβούργεια Δραματογραφία» του Λέσιγγ, σημείωσα τὰ εξής: «Στη δική μας γλώσσα ο ρυθμός δεν είναι μόνο για τὸ χείδωμα των αὔτιων, χωρίς τίποτε να συνεισφέρει στην έκφραστική ενέργεια. Στη γλώσσα μας είναι κάτι πιο πολύ. Πλησιάζουμε χιλίες φορές περισσότερο στην μετρική των 'Ελλήνων που γνωρίζουν με μόνο τὸ ρυθμό των ποικίλων ειδῶν τοῦ στίχου να δείχνουν τὰ πάθη που οι στίχοι αυτοί εκφράζουν». 'Ο,τι έλεγε ο Λέσιγγ για τὸ ρυθμό και για τὴ μετρική της γερμανικής γλώσσας έμεις μπορεί να τὸ ξαναειπούμε για τὴ δική μας γλώσσα τὴν ίδια, όχι βέβαια για τὴ γλώσσα και των καλύτερων καθαριστών μας, που και από τὰ κείμενα τάρχατα τίποτε άλλο δε μας ξαναδίνουν πὶδ πιστά, παρά μόνο τὸ κρὺ της νέκρας. 'Εδῶ μιλῶ για τὴ γλώσσα των ποιητών μας και όλων των δημιουργικών μας μεταφραστών, από τὸ Σολωμό και τὸν Πολυλά, ὡς τὸν Πάλλη και τὸ Γρυπάρη.

Και γι' αυτό, τὸ περασμένο καλοκαίρι γάρηκα δύο χαρῆς άλησημόνητες. Κάτι που μ' έκαμε να ξανασάνω σὰ να μπῆκα σε δλόδροσο λουτρό και κάτι που μ' έκαμε σε γλυκόνειρο να πέσω, σαν από μια μισοληθμονισμένη ένθύμηση μιας περασμένης εύτυχίας. Εὐτύχησα ν' άκούσω, μαζί με άλλους όμό-

ΑΓΚΑΘΙΑ ΚΑΙ ΤΡΙΒΟΛΟΙ 6
JUDAS ERRANT

ΜΠΕΚΚΑΝ ΚΛΕΦΤΑΙΣ Σ' ΤΟ ΜΑΝΤΡΕΙ...

— Τέρ' δεν έχεις, αφέντη, με τὸ κέρσι σ'! 'Ο θεός σ' έστειλ' έδωνης σήμερα να μου βγάλεις τὸ μαράζ'...

— 'Οξο κακή καρδιά! 'Αίντε, μαρέ, γλέντια! Σ' την ύγεια του καπετάνιου, να μας ζήσει σαν τὰ βουνά!

Και η τσότρα γλύστρησε απ' τὰ χέρια του αφέντη, σ' τους άλλους, έκανε τὸ γυρό της και πάλι βρέθηκε σ' τὸ ίδιο στόμα, με τὸ γλυκό της κλοῦ κλοῦ άποκοιμίζοντας κάθε πίκρα, κάθε συλλοή.

— Ποζός, ρε παιδιά, θὰ μας πῆ και κανένα τραγουδάκι; αἰ, μαρέ μάτια μου! νάχα τὴν πρώτη τῆ φωνή μου δεν περίμενα παρακάλλια—είπ' ο κύρ

Νικολάκης, πούταν σ' τ' αλήθεια σ' τὸ τσακῆρ-κέφι!

— Μὴ δειλιάζετε, παιδιά, εἰπε κι ο καπετάνιος—γλέντ' χωρίς τσαγούδ' Μάνης χωρίς λουλούδ'! Τραγουδάτε λιεύθερα και καλὰ μὰς φυλάν' τὰ καρπούλια! 'Αει, γιά σου, δάσκαλε! πές μας ένα τραγουδάκι...

— Μ' εύχαρίστησι, τσόριε άρχηγέ, γκούχ... γκούχ, φτού! κχά φτού! — 'Υστερ' από πολλά βηξήματα και φτυσίματα βγήκε σ' τὸ τέλος μια φιλή φιλή φωνούλα, σαν γρηῆς ξεφωνητὸ η ναούρισμα κατσούλας:

'Η φύση άρχισε να χλωμιάζει, της μαραμμένης μου καρδιάς, να μοιάζει ..

— 'Ας το αύτοῦνο, δάσκαλε!—φώναξε με θυμό ο καπετάνιος—ντροπήσ σ' να τραγουδάς άρσίζικα! Κάλλιο να βουβαίνεσαι, χαμέν'!

'Ο δάσκαλος δεν ήθελε περισσότερο για να βουβαθῆ. 'Εκατσε κάτω άποστομωμένος, σπάζοντας τὸ κεφάλι του να βρη ποίὸ τάχα ήτανε τ' άρσίζικο που τούφυγε! Τότες ο Φῶτος που δίπλα του σ' τὸ τραπέζι καθώτανε, έβγαλε τὸ καλαμένιο του σουραύλι απ' τὸ σελάχι κι' έπαιξε γλυκά γλυκά ένα ήχὸ παραπονεμένο, πουόικανε τριγύρω τὰ πουλιά να σωπῆσουνε. 'Υστερίς, άφίνοντας ξάφνου τὸ σουραύλι,

σηκώθηκε, έκατσε παρέκει σε μια κοτρύνα, και γλυκοτραγουδάσσε:

'Αητός τὴν παραφύλαε τὴ ρούσα βλαχοπούλα κι' είχε κλειστά τὰ νύχια του, γεμένο τὸ κεφάλι. — Τ' έχεις, άητέ μ', και χλίβεσαι και τὰ φτερά μαζώνεις;

μήνα γερμερίσαν τὰ βουνά και σὺ φωλῆθ' δεν έχεις; —'Ψηλά ν' τὰ κορφοβούνια μου και κρέμετ' ή φω-

ληῖά μου άγνάντια με τὰ σύγνεφα, μόν' άγροικῶ τὸ βράδυ να σὺ φιλοῦν τὰ μάτια σου, τὰ φρούδια τὰ γραμμένα, και μένα ή καρδούλα μου μου στάζει μαύρο αίμα!

'Ωμίενανε, ώμίενα! 'Ωμίενα! τὰ βουνά με πόνο αντιλάλησαν και τὸ παλλικάρη ροδοκοκκινισμένο καθῆσε σ' τὸν τόπο του, ρίχνοντας μια γλυκειά ματιά σ' τὴ Λείμονιά τὴ γειτόνισσα, που χαμήλωσε από ντροπή τὰ μάτια.

— Μπαράβο, μαρέ Φῶτο! — φώναξε ο κύρ Νικολάκης, χτυπώντας τὰ παλαμάκια — έτσι με τὴν πίστι μου, τὸ τραγουδί σου μ' έπρέλλανε! Γιά να σὺ πῶ, γυναίκα, αν τύχη και ξανατραγουδήση... κλισσ' τ' αύτιά σου γρηῆγορα! Σὲ παρακαλώ εγώ κι' ή σκούφια μου...

— Γιά σ' παλλικάρη μ'! Έτσι για θὰ τραγουδούν κι' οι άγγέλ' σ' τὰ οὐράνια! — εἰπε κι' ο καπετάνιος ένθουσιασμένος και τούδακε τὴν τσότρα για να

